

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2025.34.181>
УДК 796.332:001.92(477-21)(091)''188/191''

Дмитро Миколенко

д-р іст. наук, проф.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61022, Україна, Харків, майдан Свободи, 4

E-mail: dmykolenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

Scopus ID: 57214892698

Web of Science ResearcherID: Y-8177-2019

МІЖНАРОДНИЙ ТРАНСФЕР ЗНАНЬ ПРО ФУТБОЛ В МІСТА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (КІНЕЦЬ ХІХ — ПОЧАТОК ХХ ст.)

Метою дослідження є визначення напрямків і способів міжнародного трансферу знань про футбол в деякі міста, що розбудовувалися на теренах українських земель у складі Російської і Австро-Угорської імперій наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття, а також чинників, котрі визначали географію зазначеного процесу. Зокрема, було з'ясовано, що отримання інформації про футбол було пов'язане з декількома тогочасними соціально-економічними процесами — активізацією торгівлі в басейні Чорного моря, розвитком промисловості в тамтешніх індустриальних центрах, становленням системи освіти, у тому числі й розширенням мережі навчальних закладів, що, загалом, було типовим і для окремих міст континентальної Європи. При цьому роль важливих чинників під час процесу трансферу знань відігравали, насамперед, стажування в іноземних освітніх установах викладачів із українських міст з метою набуття ними досвіду й нових навичок, а також інвестування в економіку Російської імперії британських, чеських, бельгійських, німецьких і французьких підприємців. Звертає увагу на себе те, що мешканці шістьох із десяти опрацьованих нами міст українських земель — Одеси, Миколаєва, Маріуполя, Львова, Юзівки і Харкова — отримували знання про футбол із Великої Британії, жителі Ужгорода, Чернівців і Києва — з Австро-Угорщини, населення Дружківки і Харкова набувало обізнаності з правилами гри завдяки інформації з Бельгії, а Дружківки — водночас із Німеччини і Франції.

Ключові слова: трансфер знань, футбол, правила гри, інфраструктура, місто, українські землі.

Dmytro Mykolenko

Doctor of History, Professor
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine,
E-mail: dmykolenko@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>
Scopus ID: 57214892698
Web of Science ResearcherID: Y-8177-2019

INTERNATIONAL TRANSFER OF KNOWLEDGE ABOUT FOOTBALL IN THE CITIES OF UKRAINIAN LANDS AT THE END OF 19-th AND BEGINNING OF 20-th CENTURIES

The purpose of this article is to clarify the directions of international transfer of knowledge about football in the cities of Ukrainian lands at the end 19th and at the beginning of 20th centuries, as well as the factors that determined the geography of this process. Thus, it was found that the dissemination of information about football was associated with several socio-economic processes of that time. There is the intensification of trade in the Black Sea basin, the development of industry, and the formation of the education system and the expansion of the network of educational institutions. These factors were typical for the countries of continental Europe. At the same time, an important factor in the process of knowledge transfer was internships in foreign educational institutions and investments in the economy of the Russian Empire by British, Czech, Belgian, German and French entrepreneurs. Six of the ten cities of the Ukrainian lands we considered illustrate the process of transfer of knowledge about football from Great Britain. There are Odesa, Mykolaiv, Mariupol, Lviv, Yuzivka and Kharkiv. Three are from Austria-Hungary. There are Uzhhorod, Chernivtsi and Kyiv. Two are from Belgium. There are Druzhkivka and Kharkiv. One is from Germany and France. There is Druzhkivka.

Keywords: *transfer of knowledge, football, rules of the game, infrastructure, city, Ukrainian lands.*

Початком історії сучасного європейського футболу вважається подія, яка відбулася в жовтні 1863 року на Британських островах, коли одинадцять представників лондонських спортивних клубів і шкіл зустрілися у таверні масонів для обговорення засад нової гри. Саме тоді остаточно було розділено правила двох спортивних командних ігор — футболу і

регбі, після чого розпочався процес створення першої у Європі футбольної асоціації. На той час матчі проходили на вже існуючих стадіонах, де до того відбувалося суперництво учасників і з інших видів спорту: на збудованому в 1861 році «Філд Міллі» у Менсфілді; на «Бремолл Лейні», що функціонував у Шеффільді з 1862 року; на лондонському «Стемфорд Бриджі», адміністрація якого організовувала змагання з 1877 року. Поступово знання про футбол почали переноситися й на терени континентальної Європи. В Іспанії, Франції, Італії, Австро-Угорщині проводилися показові ігри, влаштовувалися товариські поєдинки і турніри суперників спершу на примітивних майданчиках для тренувань, а згодом на стадіонах зі стаціонарними місцями для глядачів. Деяко пізніше інформація про правила гри й облаштування відповідної інфраструктури дісталася й українських земель, які на той час перебували у складі Російської імперії й дуалістичної монархії Габсбургів.

Трансферу знань про футбол присвячено низку наукових праць таких іноземних авторів, як М. Тейлор¹, Р. Левіс², Д. Болз³, М. Диресон і Р. Трампбур⁴, а також деякого⁵ з вітчизняних. Однак у їхніх дослідженнях не висвітлюється зазначений процес на українських теренах. Деякі уявлення про поширення інформації щодо правил гри у футбол та вимог до облаштування відповідної інфраструктури дають праці⁶ вчених і публіцистів, які вивчали вказане питання на локальному рівні. Проте їхні дослідження не створюють цілісного бачення процесу трансферу знань про цей вид спорту в українські міста. Метою нашої статті є визначення напрямків перенесення інформації про нову командну гру, а також розкриття чинників, що визначали географію зазначеного процесу.

Одним із перших міст на території українських земель, де в останній третині XIX століття почало формуватися уявлення про футбол як вид спорту і спосіб дозвілля та де з'явилися перші майданчики для гри, є Одеса — найбільший тогочасний російський чорноморський порт — один із декількох морських торговельних воріт імперії⁷. Саме тоді представники Туманного Альбіону — заїжджі моряки-британці, обізнані з правилами гри і вимогами до облаштування відповідних спортивних майданчиків, продемонстрували футбол місцевій публіці. Тамтешні мешканці допомагали заморським гостям обрати більш-менш придатну для гри ділянку землі, а потім із цікавістю спостерігали за перебігом поєдинків між двома командами. З часом на облюбованих гравцями місцях у місті з'явилися збудовані футбольні майданчики. Втім, цьому посприяли вже не приїжджі моряки, а іноземці, які тимчасово мешкали і працювали в Одесі. Вони ж, а саме: британські інженери й робітники міжнародного концерну «Сіменс», представники пароплавних компаній і комерційних фірм, задіяні в іноземних філіях у портовому місті, заснували 1878 року

«Одеський британський спортивний клуб»⁸. У ньому нараховувалося сорок членів на чолі з генеральним консулом Д. Смітом. Того ж року для проведення змагань і тренувань із футболу, крокету, гольфу й тенісу спортсмени власними зусиллями облаштували спеціальний майданчик, розташований у престижному дачному районі міста поблизу Малофонтанської дороги* неподалік від берега моря. У 1884 році клуб збудував перше в місті крите футбольне поле, що розташовувалося навпроти нинішньої Одеської кіностудії на тій же вулиці на місці дачі дворянської сім'ї Фальц-Фейнів. Ці майданчики для гри з м'ячем стали зразком для будівництва аналогічних споруд, котрі невдовзі з'явилися в Одесі⁹.

Починаючи з 1862 року в іншому місті Північного Причорномор'я — Миколаєві — функціонували великий торговий порт та митниця, через які вивозилися зерно, залізна руда, вугілля. Іноземці активно організовували там представництва своїх фірм, як і в Одесу, туди регулярно прибували морські судна з різних країн Європи. На дозвіллі екіпажі з Британських островів влаштовували між собою футбольні матчі, привертаючи в такий спосіб увагу місцевих робітників і службовців. Водночас із набуттям навичок володіння м'ячем серед містян почали формуватися уявлення про правила гри й облаштування футбольних майданчиків. У 1895 році на пустирі неподалік від хлібного елеватора, поблизу зсипного пункту в порту (на місці нинішньої Адміралтейської площі) моряки організовували показові тренування й невеличкі за кількістю учасників турніри. На початку наступного століття в Миколаєві сформувалися перші вуличні, учнівські й корпоративні команди, які, починаючи з 1901 року, регулярно проводили матчі між собою¹⁰.

У місто на березі Азовського моря Маріуполь інформація про правила облаштування футбольних полів теж надходила від британських моряків, котрі наприкінці XIX століття часто-густо орендували для гри розташований поблизу Міського саду велодром. Там маріупольці мали можливість із цікавістю й захопленням спостерігати за дійством. Згодом, у 1902 році поблизу торгового порту, за будівлею, відомою сучасному поколінню маріупольців як кінотеатр «Перемога», було збудовано футбольне поле, на якому нерідко суперничали команди моряків із британських суден і маріупольців¹¹.

На відміну від портових міст українських земель, мешканці Закарпаття отримували знання про футбол з Угорщини. Зокрема, за інформацією, що міститься в гімназійному довіднику 1883–1884 навчальних років, ужгородські гімназисти старших класів під керівництвом викла-

* З 1902 року — Французький бульвар — одна з найвідоміших вулиць Одеси.

дачів І. Медрецького, Ф. Шіргера, І. Лаудона і М. Ролейзека грали у футбол виготовленими кустарним способом м'ячами, без відповідної екіпіровки, на більш-менш рівному майданчику з двома воротами у вигляді віх без верхніх поперечин¹². 1893 року з метою набуття поглибленої обізнаності з правилами гри й вимогами до облаштування необхідної інфраструктури в галузі футболу І. Медрецький взяв участь у двох всеугорських семінарах у Будапешті. Колективне обговорення проблем спорту у краї сприяло спорудженню на лівому березі річки Уж у місцевості Фюзеш* (Вербник) неподалік від теперішнього шосейного моста, де розташовані школи № 10 і № 11, першого в Ужгороді футбольного стадіону. Крім того, футбол, як предмет, став однією з дисциплін навчальної програми міської гімназії, а в місто був привезений перший футбольний м'яч, виготовлений фахівцями. Поступово знання про гру перенеслися і в інші міста Закарпаття — Мукачево, Берегове, Виноградів, Хуст. У 1901 році в Ужгороді з'явився ще один стадіон (нинішній «Спартак»). Придбавши форму, гімназисти створили першу футбольну команду, яка 15 серпня того ж року провела офіційний матч проти Будапештського атлетичного клубу (БАК Будапешт) — учасника першого угорського чемпіонату¹³.

Приблизно у той же час первинні уявлення про футбол, як вид спорту і спосіб дозвілля, сформувались і у Львові — найбільшому місті Східної Галичини, що перебувала у складі австрійської частини дуалістичної монархії Габсбургів — Цислейтанії. 1889 року етнічний поляк, викладач місцевої учительської семінарії, професор Е. Ценар, побувавши у Британії, повернувся на батьківщину із сувеніром — футбольним м'ячем, а гурт учителів продемонстрував учням на практиці гру за англійськими правилами¹⁴. Згодом у 1891 році він опублікував польською мовою монографію під назвою «Гімнастичні ігри шкільної молоді», зі сторінок якої громадськість Галичини вперше ознайомила з описом та правилами гри, а також із критеріями облаштування футбольного майданчика¹⁵. Це посприяло виникненню в місті хоч і примітивної, та все ж придатної для змагань і тренувань спортивної інфраструктури. Рік потому викладачі семінарії об'єдналися у «Вчительський гурток» та продовжили демонструвати гру місцевій публіці з метою ознайомлення всіх охочих з навичками футболу. Свою ініціативу вони реалізовували на збудованому ними ж майданчику біля Стрийського цвинтаря, де нині розташовується одна із будівель Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного¹⁶.

* Від угорського «füz» — верба.

Наш співвітчизник, історик М. Гонжа у книзі «Спортивний рух на Північній Буковині (1918–1940)» зазначив, що «з 1874 по 1900 рік у Чернівцях створюється низка спортивних товариств (з фехтування, кульової стрільби, футболу, кінного спорту), які розпочали будівництво найпростіших спортивних споруд...»¹⁷. Отже, ймовірно, у найбільшому місті Північної Буковини вже в останній чверті XIX століття існували загальні уявлення про вимоги до облаштування відповідних майданчиків, а отже вже було й місце для гри, тобто, футбольне поле. За іншими свідченнями першими розповсюджувачами новинки в Чернівцях є австрійці, які на початку 1901 року створили при місцевому університеті футбольний клуб під назвою «Ян», або ДФК (Дойчен Фотбален Клаб). 12 травня того ж року на спеціально підготовленому полі неподалік від річки Прут (на місці нинішнього стадіону «Мальва») було проведено показову гру. У подальшому тренери команди брати Франц і Йосип Мауери та її керівник В. Проферст (декан університету) продовжували організовувати матчі, учасниками яких були студенти й діти із місцевих заможних родин, у такий спосіб влаштовуючи публічні навчання з футболу¹⁸.

Наприкінці XIX століття інформацію про правила гри й вимоги до облаштування футбольної інфраструктури почали отримувати мешканці однієї з робітничих околиць Києва — Шулявки, де розташовувалося найбільше на той час у місті машинобудівне підприємство, власниками якого були швейцарець Я. Гретер і чех Й. Криванек. Інженери й робітники заводу — чехи за етнічним походженням — частенько проводили своє дозвілля за грою, відомою у них на батьківщині, землі якої на той час перебували у складі австрійської корони, ще з середини 1880-х років. Для цього вони створювали дві команди (кожного разу в залежності від наявної кількості учасників), обирали більш-менш рівну місцину, встановлювали один створ у вигляді двох вертикальних палиць (без верхньої поперечини) на довільній між собою відстані та, використовуючи виготовлений власноруч м'яч, намагалися ногами відібрати його в суперника і якнайбільше разів загнати за лінію воріт. Навесні 1900 року чехи ґрунтовніше ознайомили киян зі спортивною новинкою, організувавши показовий матч на Сирецькому полі (нині в цьому місці розташовані корпуси й павільйони кіностудії імені О. Довженка). Два роки потому вони сформували першу в Києві футбольну команду «Юг», згодом перейменували її на «Сокіл»¹⁹.

У 1901 році французькі, німецькі, польські й бельгійські робітники, які працювали на промислових підприємствах Дружківки, облаштували футбольне поле біля нинішнього Будинку оборони в селищі Щербинівка (зараз Торецьк). За інформацією місцевих краєзнавців Олексія й Андрія Бабешків, грали вони справжнім привізним шкіряним м'ячем. 1903 року в

іншому населеному пункті Донбасу — Юзівці (Донецьку) — британські робітники (переважно валлійці), котрі приїхали працювати на місцевих металургійних виробничих установах, збудували стадіон, де регулярно проводили тренування й матчі, розмістивши вздовж бокового краю поля невелику кількість місць для глядачів. У 1910 році в Дружківці в парку з велотреком з'явився ще один ігровий майданчик, на якому після відкриття відбувся матч між футбольними збірними — місцевою та з іноземних спеціалістів²⁰.

Наприкінці XIX століття в Харкові теж мало хто мав уявлення про футбол. Підтвердженням зазначеного є наступний факт. 1 квітня 1900 року «Харківське товариство сприяння фізичному вихованню дітей» надіслало місцевому губернатору для розгляду проєкт свого статуту. Вказана організація планувала проведення практичних занять із садівництва, гімнастики, плавання, фехтування, танців, веслування, велоспорту, стрільби й верхової їзди, а от про футбол у документі зовсім не згадувалось²¹. Інформація про цей вид спорту почала з'являтися в місті 1907 року завдяки британським і бельгійським спеціалістам приватного підприємства з торгівлі сільськогосподарською технікою акціонерного товариства «Гельферіх-Саде». Саме тоді вони збудували футбольне поле, яке розташовувалося на вулиці Старо-Московській, називалося «Саде-Парк», але не збереглося до наших днів. Інженери й робітники заводу послуговувалися ним в основному лише для підтримки здоров'я, гарного настрою й тону²². Корінні харків'яни не часто грали на цьому полі. Проте значення споруда мала велике, адже саме вона стала зразком для будування нових майданчиків та сприяла популяризації гри як виду спорту. В одному з інтерв'ю відомий футболіст І. Натаров зазначав, що кожен футболіст-початківець мріяв зіграти на цьому полі, а йому самому нагода зробити це вперше трапилася влітку 1913 року. Харків'янин згадував, що власники не забороняли місцевій публіці тренуватися на майданчику, а після започаткування регулярних змагань у місті «Саде-Парк» він став ще більш доступним. Добре знаючи особливості облаштування цього ігрового поля, мешканці Харкова створювали за його зразком інші — найчастіше на місці пустирів²³.

Отже, перенесення знань про футбол в міста на теренах українських земель пов'язане з деякими соціально-економічними процесами того часу, а саме: з активізацією торгівлі в басейні Чорного моря (в Одесі, Миколаєві, Маріуполі); з розвитком промисловості (в Києві, Дружківці, Юзівці, Харкові) та інвестуванням в ці індустріальні центри; зі становленням системи освіти, зокрема розширенням мережі навчальних закладів (у Львові, Ужгороді, Чернівцях).

Також з'ясовано, що трансфер знань про спортивну новинку і про вимоги до розбудови футбольної інфраструктури відбувся передусім у

портові міста — Одесу, Миколаїв і Маріуполь, що сталося завдяки морякам із британських торговельних суден та загалом було типовим і для деяких інших населених пунктів континентальної Європи. Наприклад, в такий же спосіб перша інформація про футбольне дійство з'явилася у 1860–1870-х роках в іспанській Уельві, на теренах Португалії — в Лісабоні, Порту, Фуншалі й Кашкайші, у Франції — в Гаврі і Бордо, а також у середземноморських містах цих країн — в Севільї і Таррагоні, Сеті й Марселі.

Згодом розвиток футболу розпочався і в таких містах українських земель, як Львів, Ужгород і Чернівці, куди знання про правила гри й основи розбудови футбольної інфраструктури в цій спортивній галузі надходили відповідно з Великої Британії, Угорщини й Австрії внаслідок старань учителів місцевих навчальних закладів. При цьому важливу роль у зазначеному процесі відігравали їхні стажування в іноземних освітніх установах, де вони отримували досвід і нові навички. У такий само спосіб набували обізнаності з правилами командної гри й облаштуванням майданчиків для неї і мешканці Парижа, завдячуючи британським репетиторам, які працювали у столиці Франції, та студентам-співвітчизникам, котрі навчалися у школах і університетах Англії, а також жителі Мадрида, завдяки своїм учням шкіл і слухачам вищих навчальних закладів Туманного Альбіону.

У промислові центри тогочасних українських земель знання про футбол потрапили внаслідок їх популяризації приїжджими робітниками, менеджерами, інженерами: у Київ — із Чехії; у Дружківку — із Франції, Німеччини й Бельгії; в Юзівку — з Уельсу; у Харків — з Англії, Шотландії і Бельгії. Тобто, напрямки міжнародного трансферу знань про футбол визначалися процесом інвестування в економіку Російської імперії, в якому брали участь британські, чеські, бельгійські, німецькі і французькі підприємці. В аналогічний спосіб інформація про нову спортивну гру переносилася в Німеччину — у Дрезден, Берлін і Карлсруе, в італійський Турін, в іспанські портові міста Більбао і Барселону, де у другій половині XIX століття на місцевих підприємствах працювали спеціалісти з Британських островів.

Цікавим є те, що в шістьох, взятих нами до уваги, містах українських земель перенесення знань про футбол відбувалося з Великої Британії — в Одесі, Миколаєві, Маріуполі, Львові, Юзівці й Харкові, у трьох з Австро-Угорщини — в Ужгороді, Чернівцях і Києві, у двох із Бельгії — у Дружківці й Харкові, в одному з Німеччини і Франції — у Дружківці.

¹ Taylor M. Editorial — sport, transnationalism, and global history. *Journal of Global History*. 2013. Vol. 8. P. 199–208.

² Lewis R. The stadium century: Sport, spectatorship and mass society in modern France. *Studies in Modern French and Francophone History*. Manchester: Manchester University Press. 2016. P. 1–248.

³ Bolz D. Creating Places for Sport in Interwar Europe. A Comparison of the Provision of Sports Venues in Italy, Germany and England. *International Journal of the History of Sport. Sport and Urban Space in Europe: Facilities, Industries, Identities*. 2012. Vol. 29 (14). P. 1998–2012.

⁴ Dyreson M.; Trumbour R. The Rise of Stadiums in the Modern United States Cathedrals of Sport. London: Routledge. 2010. 180 p.

⁵ Миколенко Д. До питання про виникнення футбольної інфраструктури в Софії наприкінці XIX — на початку XX ст. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Історія». 2023. Вип. 63. С. 117–131.

⁶ Кураса Г. Розвиток футболу на Миколаївщині в період Російської імперії та на початку радянських часів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збірник наукових праць*. 2008. Т. 1. С. 70–72; Чернобай І. Історія розвитку футболу. Львів: ЛДУФК. 2016. 646 с.; Мандзюк Д. Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині. 1909–1944. Львів: Вид-во Старого Лева. 2017. 416 с.; Вінцковський Т. Нариси історії футболу в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Одеса: «Освіта України». 2019. 292 с.

⁷ Кізченко В. З історії розвитку спорту на Україні (кінець XIX — початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 1980. № 7. С. 95.

⁸ Вінцковський Т. Нариси історії футболу в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Одеса: «Освіта України». 2019. С. 3.

⁹ Mykolenko D. Knowledge Transfer about Football Infrastructure in Varna, Odesa, Burgas, and Mykolaiv at the End of 19th and at the Beginning of 20th Centuries. *Drynovskiy zbirnyk: Drynovsky sbornyk*. Kharkiv — Sofia: Akademichne vydavnytstvo «Prof. Maryn Drynov». 2023. Т. XVI. P. 303.

¹⁰ Кураса Г. Розвиток футболу на Миколаївщині в період Російської імперії та на початку радянських часів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збірник наукових праць*. 2008. Т. 1. С. 71.

¹¹ Чернобай І. Історія розвитку футболу. Львів: ЛДУФК. 2016. С. 76.

¹² Там само. С. 56.

¹³ Там само. С. 57.

¹⁴ Луцький Я. Виникнення спортивних і туристичних товариств у Галичині в кінці XIX — на початку XX ст. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Фізична культура. 2010. Вип. 12. С. 19–24.

¹⁵ Мандзюк Д. Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині. 1909–1944. Львів: Вид-во Старого Лева. 2017. С. 13.

¹⁶ Вацеба О. Піонер українського тіловиховання — Іван Боберський (до 135-річчя від дня народження). *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2008. № 3–4. С. 4–7.

¹⁷ Чернобай І. Історія розвитку футболу. Львів: ЛДУФК. 2016. С. 31.

¹⁸ Там само. С. 32.

¹⁹ Там само. С. 66.

²⁰ Там само. С. 76.

²¹ Державний архів Харківської області. Канцелярія харьковського губернатора. 1900. Ф. 3. Оп. 283. Ед. хр. 32. Л. 12.

²² Миколенко Д. Початок розбудови футбольної інфраструктури у Львові й Харкові: спільне та відмінне в трансфері знань у вказану галузь спорту наприкінці XIX — на початку XX ст. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Історія України, українознавство: історичні та філософські науки». 2022. Вип. 34. С. 49.

²³ Mykolenko D. Transfer of knowledge about Football Infrastructure in Kharkiv and Sofia from the End of the 19th Till the Beginning of the 20th Centuries. *History. Bulgarian Journal of Historical Education*. 2022. Vol. 30 (6). P. 625.

REFERENCES

1. Bolz, D. (2012). Creating Places for Sport in Interwar Europe. A Comparison of the Provision of Sports Venues in Italy, Germany and England. *International Journal of the History of Sport*. Sport and Urban Space in Europe: Facilities, Industries, Identities. 29 (14). 1998–2012. DOI 10.1080/09523367.2012.677825 [in English].

2. Chornobai, I. (2016). *Istoriia rozvytku futbolu*. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].

3. Dyreson, M. & Trumbour, R. (2010). *The Rise of Stadiums in the Modern United States Cathedrals of Sport*. London: Routledge. 180. DOI 10.4324/9781315875965 [in English].

4. Kizchenko, V. (1980). Z istorii rozvytku sportu na Ukraini (kinets XIX — pochatok XX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 7, 94–102 [in Ukrainian].

5. Kurasa, H. (2008). Rozvytok futbolu na Mykolaivshchyni v period Rosiiskoi imperii ta na pochatku radianskykh chasiv. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi: Zbirnyk naukovykh prats*, 1. 70–72 [in Ukrainian].

6. Lewis, R. (2016). The stadium century: Sport, spectatorship and mass society in modern France. *Studies in Modern French and Francophone History*. Manchester: Manchester University Press [in English].

7. Lutsykyi, Y. (2010). Vynyknennia sportyvnykh i turystychnykh tovarystv u Halychyni v kintsy XIX — na pochatku XX st. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Serii: Fizychna kultura. 12. 19–24 [In Ukrainian].

8. Mandziuk, D. (2017). *Kopanyi miach. Korotka istoriia ukrainskoho futbolu v Halychyni. 1909–1944*. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva. 416 [in Ukrainian].

9. Mykolenko, D. (2022). Pochatok rozbudovy futbolnoi infrastruktury u Lvovi y Kharkovi: spilne ta vidminne v transferi znan u vказanu haluz sportu naprykintsy XIX — na pochatku XX st. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Istorii Ukrainy, ukrainoznavstvo: istorychni ta filososfski nauky, 34, 45–53. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2022-34-05> [in Ukrainian].

10. Mykolenko, D. (2022). Transfer of knowledge about Football Infrastructure in Kharkiv and Sofia from the End of the 19th Till the Beginning of the 20th Centuries. *History. Bulgarian Journal of Historical Education*, 30 (6), 620–631. DOI: <https://doi.org/10.53656/his2022-6-4-tra> [in English].

11. Mykolenko, D. (2023). Do pytannia pro vynyknennia futbolnoi infrastruktury v Sofii naprykintsy XIX — na pochatku XX st. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Istorii, 63, 117–131. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-06> [in Ukrainian].

12. Mykolenko, D. (2023). Knowledge Transfer about Football Infrastructure in Varna, Odesa, Burgas, and Mykolaiv at the End of 19th and at the Beginning of 20th Centuries. *Drynovskiy zbirnyk: Drynovsky sbornyk*. (Vol.16). Kharkiv–Sofii [in English].

13. Taylor, M. (2013). Editorial — sport, transnationalism, and global history. *Journal of Global History*, 8, 199–208. DOI:10.1017/S1740022813000181 [in English].

14. Vatseba, O. (2008). Pioneer ukrainskoho tilovykhovannia — Ivan Boberskyi (do 135-richchia vid dnia narodzhennia). *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*, 3–4, 4–7 [in Ukrainian].

15. Vintskovskiy, T. (2019). *Narysy istorii futbolu v Odeskomu natsionalnomu universyteti imeni I. I. Mechnykova*. Odesa: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

Received: 20.01.2025. Approved: 30.09.2025. Published: 1.12.2025.